

คุณค่าความสำคัญของใบเสมา เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์
THE VALUES AND IMPORTANCES OF BUDDHIST BOUNDARY STONE
(BAI SEMA), FA DAET SONG YANG DISTRICT, KALASIN PROVINCE

อุมารินทร์ เลิศสพพันธ์¹ และ พระมหามิตร ฐิตปณโญ²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}

Umarin lertsaphan¹ and Phramaha Mit Thitapanyo²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen Campus, Thailand^{1,2}

Corresponding Author; E-mail: umarin26um@gmail.com

บทคัดย่อ

ใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นการรับใช้พระพุทธศาสนาด้วยผลงานศิลปะ น้อมนำชักจูงให้คนในสังคมเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทำให้สามารถรับรู้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มากขึ้น เพื่อเป็นสิ่งแทนหรือสิ่งพรรณนาความรู้สึกลึกซึ้งความคิดความเชื่อออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งที่ถ่ายทอดคติความเชื่อแนวคิดทางพระพุทธศาสนาให้เป็นรูปธรรมสัมผัสได้ด้วยตาก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวในพระพุทธศาสนาตลอดจนความประทับใจอันนำไปสู่ความเลื่อมใสศรัทธาเหมือนเป็นตัวแทนพระองค์ที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชน ใบเสมาจึงเป็นรูปทรงแห่งวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นสิ่งแทนหรือสัญลักษณ์ เป็นสิ่งพรรณนาความรู้สึกลึกซึ้งอดมคติ ความเชื่อที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม มีจุดมุ่งหมายให้เป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชา การสร้างใบเสมาจึงต้องสร้างขึ้นด้วยวัตถุที่มีความคงทนถาวรและมีคุณค่า มีกรรมวิธีการสร้างอย่างยอดเยี่ยมจนทำให้เป็นศาสนวัตถุที่มี ซึ่งคุณค่านี้สามารถรับรู้ได้จาก

* ได้รับบทความ: 9 สิงหาคม 2563; แก้ไขบทความ: 29 ธันวาคม 2563; ตอปรับตีพิมพ์: 30 ธันวาคม 2563

Received: August 9, 2020; Revised: December 29, 2020; Accepted: December 30, 2020

ความสัมพันธ์กันของรูปสัญลักษณ์ประสานสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดพระพุทธศาสนาและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำสำคัญ: คุณค่า; ไบเสมา; เมืองฟ้าแดดสงยาง; จังหวัดกาฬสินธุ์

Abstract

The Buddhist boundary stone (Bai Sema) at Fha Daed Songyang district, Kalasin province, was established to serve Buddhism by showing the art in order to convince Buddhist lay people sacrifice in Buddhism more profoundly. It could be more recognized by the doctrine of the Buddha in order to be a representative, the describable feeling, thoughts, beliefs to express concrete. It was a tool to convey the beliefs, aspects on Buddhism in order to make it touchable concrete by eye-opening. This led the knowledge, understanding regarding the story of Buddhism as well as the impression leading to the faithfulness as a representative of Buddha to be respected by Buddhists. The Buddhist boundary stone (Bai Sema) was established as the object in order to be a representative or symbol, the describable feeling, ideals, and beliefs as abstract replaced as concrete. This aims to a centre of beliefs in Buddhism. Buddhist lay people worship it. Building the Buddhist boundary stone (Bai Sema) must be built by a persistent and valuable object. There is a great creation process that make it a spiritual object. This value can be recognized from the relationship of the appearance linking between Buddhist concepts and local wisdom.

Key words: Values; Fa Daed Song Yang City; Kalasin Province

บทนำ

จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและอารยธรรมที่เก่าแก่
แห่งหนึ่งของประเทศไทย ในอดีตจังหวัดกาฬสินธุ์มีพื้นที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมอารยธรรมทวาร

วัดที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ เมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองโบราณที่ตั้งอยู่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย มีลักษณะที่บอกถึงความเป็นอารยธรรมทวารวดี คือ ผังเมืองแบบรูปไข่ทวารวดี, มีกำแพงดิน 2 ชั้น คั่นด้วยคูน้ำ มีความยาวของตัวเมือง 5 กิโลเมตร กว้าง 1.35 กิโลเมตร มีซากสถาปัตยกรรมที่ขุดแต่งแล้ว 10 แห่ง ซากสถาปัตยกรรมที่ใหญ่ที่สุดคือ พระธาตุนาคู ซากศาสนาคาร 4 แห่ง และโบราณวัตถุ คือ ใบเสมา พระพิมพ์ พระบูชา พระเครื่อง กำไล และลูกปัด (สุชานาถ สิงหาปัด, 2560 : 73) หลักฐานเหล่านี้เชื่อกันว่ามีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 – 15 ยุคสมัยอารยธรรมทวารวดีและร่องรอยชุมชนโบราณที่พบในจังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากเมืองฟ้าแดดสงยาง ยังพบร่องรอยชุมชนโบราณขนาดเล็กที่มีวัฒนธรรมร่วมสมัยกับเมืองฟ้าแดดสงยางอีกหลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณบ้านส้มป่อย ตำบลสระพังทอง อำเภอกวางขวาง บ้านโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ ภูค่าว วัดพุทธนิมิต บ้านโสกทราย อำเภอสหัสขันธ์ และวัดโนนมะขาม บ้านห้วยม่วง อำเภอกุฉินาราย์ บริเวณที่กล่าวมานี้ได้พบหลักฐานต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เศษภาชนะดินเผาและจารึกใบเสมาเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมทวารวดี (สุชานาถ สิงหาปัด, 2560 : 81) ในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นว่าจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดที่มีแหล่งใบเสมาที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมใบเสมาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าใบเสมาในชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ใบเสมาส่วนใหญ่ยังขาดการรวบรวมประวัติความเป็นมาและพัฒนาการอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การเก็บรักษาดูแล รวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจในด้านการจัดกิจกรรม ประเพณีพิธีกรรม เพื่อไม่ให้เกิดผลเสียต่อใบเสมา การให้ความสำคัญหรือแม้แต่ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาศักยภาพของวัฒนธรรมใบเสมาให้มีสภาพเหมาะแก่การเรียนรู้ และยังไม่สามารถนำองค์ความรู้จากใบเสมาเหล่านั้น เพื่อมาพัฒนาให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนสังคมและประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะเขียนบทความ คุณค่าความสำคัญของใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงคุณค่าของใบเสมา เพราะใบเสมาได้มีการสืบทอดทางภูมิปัญญาและมีภาวนุรักษ์ไว้ให้เพื่ออนุชนรุ่นหลังสืบไป

กำเนิดไบเสมาในพระพุทธศาสนา

ไบเสมาโดยส่วนใหญ่เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นจากแผ่นหินซึ่งกำหนดตามพุทธบัญญัติที่ทรงกำหนดนิมิต (ปาสาณนิมิตต์) ที่ใช้เป็นเขตของสีมา เขตกำหนดความพร้อมเพรียงของสงฆ์ หรือเขตชุมนุมของสงฆ์ หรือเขตที่สงฆ์ตกลงไว้สำหรับภิกษุทั้งหลายที่อยู่ภายในเขตนั้นจะต้องทำสังฆกรรมร่วมกันแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ (1) พัทธสีมา แดนที่ผูกได้แก่ เขตที่พระสงฆ์กำหนดขึ้นเอง (2) อพัทธสีมา แดนที่ไม่ได้ผูกได้แก่ เขตที่ทางราชการกำหนดไว้ หรือเขตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นเครื่องกำหนด และสงฆ์ถือเอาตามเขตที่กำหนดนั้นไม่ได้ ทำหรือผูกขึ้นใหม่ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2558 : 454) เรื่องของ “สีมา” ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค อุโบสถขันธกะ ตามพุทธบัญญัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเขตแดนไว้ 8 อย่าง ได้แก่ ปัพพตนิมิต (นิมิต คือ ภูเขา) ปาสาณนิมิต (นิมิต คือ แผ่นหิน) วณนิมิต (นิมิต คือ ป่า) รุกขนิมิต (นิมิต คือ ต้นไม้) มัคคนิมิต (นิมิต คือ หนทาง) วัมมิกนิมิต (นิมิต คือ จอมปลวก) นทีนิมิต (นิมิต คือ แม่น้ำ) อุทกนิมิต (นิมิต คือ น้ำ (วิ.ม. (ไทย) 4/138/214.) 8 อย่างนี้ เป็นตัวกำหนดเขตแดนในการกระทำสังฆกรรม มีการลงอุโบสถกรรม เป็นต้น

ไบเสมาจัดเป็นกลุ่มงานประติมากรรม คือ การปั้นหรือแกะสลักหรือการทำวัสดุต่าง ๆ เป็นปริมาตรให้เห็นน้ำหนักและแสงเงาที่ทำให้เกิดรูปทรงแปลก ๆ การสร้างรูปแบบให้เป็นรูปทรงที่สามารถสัมผัสได้จริง ๆ ด้วยอวัยวะส่วนต่าง ๆ เป็นรูปแบบศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากการปั้น การแกะสลัก การหล่อ การทุบตี หรือการปะติด เพื่อให้เกิดความลึกตื้นหนาบาง และสามารถสัมผัสความงามด้วยการใช้มือจับต้องลูบคลำได้ ไม่เฉพาะแต่การมองเห็นเพียงสายตาได้เท่านั้น (มุณี พันทวี, 2530 : 2)

จึงเห็นได้ว่าประติมากรรมในภาษาไทยเขียนได้ 2 แบบ คือ “ประติมากรรม” และ “ปฐมิมากรรม” ซึ่งทั้งสองคำมีความหมายแตกต่างกัน คำว่า ประติมากรรม หมายถึง รูปปั้นและรูปแกะสลักโดยทั่วไป เช่น รูปคน รูปสัตว์ รูปสัญลักษณ์ เป็นต้น ส่วนคำว่า ปฐมิมากรรม หมายถึง รูปปั้นและรูปแกะสลักที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือ รูปพระพุทธรูปเท่านั้น

กำเนิดไบเสมา เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

ยุคสมัยทวาราวดีถือกำเนิดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 ศูนย์กลางของอาณาจักรทวาราวดีอยู่ในภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบันและมีหลักฐานกระจายอยู่ตามภาคต่าง

ๆ ในภาคอีสาน เช่น ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นต้น ประติมากรรมที่พบในสมัยทวารวดี ได้แก่ พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ พระธรรมจักรปูนปั้น รูปสลักนูนต่ำ และรูปปั้นดินเผา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 จากบันทึกของนักบวชจีนเฮียนจิง ได้กล่าวถึงดินแดนชื่อ “โกลโปติ” ที่อยู่ระหว่างดินแดนพม่าและกัมพูชา ซึ่งต่อมา แซมมวล บิล ระบุว่า ดินแดนตามเอกสารจีนดังกล่าวเป็นดินแดนเดียวกับทวารวดีจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแหล่งวัฒนธรรมทวารวดีบริเวณภาคกลาง ได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองโบราณในวัฒนธรรมดังกล่าวว่า ส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากสังคมหมู่บ้านในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นสังคมเมืองซึ่งรับวัฒนธรรมจากอินเดีย และการปรับใช้วัฒนธรรมจากภายนอกให้สอดคล้องกับแบบแผนทางสังคมของกลุ่มชนพื้นเมือง เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในเวลาต่อมา เช่น การสร้างคูน้ำคันดินล้อมชุมชน ซึ่งเป็นการปรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์แก่ผู้คนที่อาศัยอยู่โดยมีรากฐานทางเศรษฐกิจ คือ เกษตรกรรม การค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียงและชุมชนภายนอกนับถือพุทธศาสนาควบคู่กับศาสนาฮินดู ด้วยการมีวัฒนธรรมร่วมทางศาสนา (พูลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า, 2555 : 4) อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์ประดิษฐ์กรรมเพื่อการดำรงชีพประเภทเครื่องมือ เครื่องใช้ งานสถาปัตยกรรมศิลปกรรม ที่เป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่ม กล่าวคือ ความนิยมในการสร้างอาคารศาสนสถานขนาดใหญ่ด้วยอิฐและศิลาแลง ฐานอาคารมีการย่อมุมหลายชั้น ลักษณะศิลปกรรมมีการรับแบบแผนของศิลปะอินเดียแบบคุปตะและแบบปาละ - เสนะ ผสมผสานกับศิลปกรรมพื้นถิ่น ดังเช่นโบราณสถานในเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

1. เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

เมืองฟ้าแดดสงยางปัจจุบันตั้งอยู่ในเขามุมบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเมืองโบราณซึ่งอยู่ในบริเวณที่รอบล้อมตอนล่างของจังหวัดกาฬสินธุ์ ลำน้ำสำคัญบริเวณนี้ได้แก่ ลำปาว อันเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำชี นอกจากนี้ยังมีหนองน้ำธรรมชาติอยู่รอบเมืองโบราณหลายแห่ง สภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นดินที่เกิดจากการทับถมของตะกอนที่น้ำพัดพามาและมีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญคือ แหล่งน้ำและป่าไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตระกูลยาง รวมทั้งเป็นบริเวณที่สามารถติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก จึงเหมาะในการตั้งถิ่นฐาน ตัวเมืองโบราณเป็นเมืองที่ขยายจากเมืองรูปไข่เดิม ซึ่งขยายออกมาทางทิศใต้และทิศตะวันออก มีขนาดกว้าง 1,350 เมตร ยาว 2,000 เมตร (กรมศิลปากร หน่วยศิลปากรที่ 7, 2537 : 101) ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ด้านกว้างทาง

ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2563

ตอนเหนือของเมืองมีลักษณะค่อนข้างสอบทำให้เมืองมีรูปร่างคล้ายใบเสมาโบราณ ตัวเมืองมีคูน้ำคันดินซึ่งคันดินสูงประมาณ 2 - 3 เมตร ล้อมรอบสองชั้น ระหว่างกลางคันดินเป็นคูน้ำกว้างประมาณ 18 เมตร ภายในตัวเมืองโบราณมีเนินดินสูงประมาณ 140 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ 3 แห่ง คือ

1.1 ตอนเมืองเก่า อยู่ทางตอนเหนือของตัวเมือง มีลักษณะคล้ายรูปไข่ ปัจจุบันเป็นสถานที่ประกอบพิธีศพของคนในท้องถิ่น มีขนาด 75,000 ตารางเมตร

1.2 โนนวัดสูง เป็นเนินดินขนาดเล็ก อยู่ทางตอนใต้ของตอนเมืองเก่า มีรูปร่างคล้ายตัวแอล

1.3 เนินดินขนาดใหญ่ อยู่ในแนวกึ่งกลางของตัวเมือง ค่อนมาทางตะวันออก ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเสมา มีขนาด 112,500 ตารางเมตร (ประอร ศิลาพันธ์, 2536 : 6-7)

พื้นที่ภายในตัวเมืองโบราณมีร่องรอยของคูน้ำอยู่ทั่วไป เช่น บริเวณเนินดินทั้ง 3 แห่ง และบริเวณพื้นที่รอบตอนใต้ของตัวเมือง ซึ่งอาจจะเป็นที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ในชุมชน และป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากความแรงกระแทกของน้ำ กรมโบราณคดีหน่วยศิลปากรที่ 4 ได้ขุดแต่งโบราณสถานในปี พ.ศ.2510 - 2511 โดยได้ขุดแต่งโบราณสถาน 14 แห่ง ประกอบด้วยโบราณสถานหมายเลข 1 และ 2 อยู่ในบริเวณโนนเมืองเก่า ส่วนโบราณสถานหมายเลข 3, 4, 6, 10, และ 14 กระจายอยู่ในบริเวณเมือง ส่วนที่นอกเมืองบนเนินดินมีหมายเลข 5, 7, 8, 11, 12 และ 13 โบราณสถานดังกล่าวมีทั้งที่เป็นเจดีย์ อุโบสถ และวิหาร ส่วนใหญ่เป็นเจดีย์ ที่เป็นวิหารก็มีหมายเลข 2 มีแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หมายเลข 4 เป็นอุโบสถ ก่อด้วยศิลาแลง และมีใบเสมาปักตามทิศโดยรอบ ส่วนหมายเลข 14 เป็นกำแพงก่อด้วยอิฐ (ผาสุก อินทรารุช, 2537 : 106 - 107)

จึงเห็นได้ว่าเจดีย์เกือบทั้งหมด (ยกเว้นหมายเลข 1 ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงกลม) มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีบันไดขึ้น 4 ด้าน หรือด้านเดียว ส่วนอีก 3 ด้าน เป็นมุขยื่นออกมาในระดับเดียวกับบันได ขนาดของเจดีย์มีหลายขนาดด้วยกัน ซึ่งแต่ละขนาดนั้นก็จะมี ความกว้างที่แตกต่างกันตามที่ได้นำเสนอแล้วในข้างต้น

2. ใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยาง

ใบเสมาเมืองฟ้าแดดสง มีรูปแบบของลักษณะใบเสมาจำนวน 6 แบบ คือ

1. ใบเสมาประเภทแผ่นเรียบ เป็นใบเสมาไม่ปรากฏการสลักตกแต่งใด ๆ ตรงกลางแผ่นใบเสมา ยกเว้นในส่วนฐานและขอบ สามารถแยกย่อยออกได้เป็นสองประเภท

2. ใบเสมาแผ่นเรียบ มีลักษณะเป็นแผ่นหิน ตัดโกน เป็นรูปใบเสมาอย่างหยาบ ๆ ไม่มีการตกแต่งใด ๆ เลย

3. ใบเสมาแผ่นเรียบ ไม่มีการตกแต่งใด ๆ ตรงกลางแผ่น ยกเว้นบริเวณขอบและฐาน

4. ใบเสมาประเภทมีสันตรงกลาง เป็นใบเสมาประเภทที่มีการสลักตกแต่งบนแผ่นใบเสมาเป็นรูปสันนูนตรงกลางแผ่น รวมทั้งมีการตกแต่งขอบและฐานซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกได้ ดังนี้

4.1 ใบเสมาที่มีสันและฐานชั้นเดียว รวมทั้งมีการตกแต่งที่ขอบ

4.2 ใบเสมาที่มีสันและฐานสามชั้น รวมทั้งมีการตกแต่งที่ขอบ

4.3 ใบเสมาที่มีสันฐานสลักเป็นรูปหัวหงายบางแผ่นมีเกสรบัวรวมอยู่ มีการตกแต่งที่ขอบ

4.4 ใบเสมาที่มีสันฐานสลักเป็นรูปบัวคว่ำ บัวหงาย เกสรบัว รวมทั้งมีการตกแต่งที่ขอบ

4.5 ใบเสมาที่มีสันฐานสลักเป็นรูปบัวคว่ำ บัวหงาย เกสรบัว ลูกแก้ว มีการตกแต่งที่ขอบ

5. ใบเสมาประเภทสลักเป็นรูปสลูปลูกเจดีย์ เป็นใบเสมาประเภทที่มีการสลักตกแต่งบนแผ่นใบเสมาเป็นรูปสลูปลูกเจดีย์ รวมทั้งมีการตกแต่งที่ขอบและฐานสามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

5.1 ใบเสมาที่สลักเป็นรูปสลูปลูกเจดีย์ตรงกลางแผ่น ฐานไม่ปรากฏลวดลายใด ๆ

5.2 ใบเสมาที่สลักเป็นรูปสลูปลูกเจดีย์ตรงกลางแผ่น ฐานสลักเป็นรูปบัวคว่ำ บัวหงาย

6. ใบเสมาประเภทเสาทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า เป็นใบเสมาที่มีลักษณะเป็นเสาทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า ปลายสอบเข้าหากันเป็นทรงป้านหยา มีการตกแต่งที่ฐานเป็นรูปบัวสามารถแยกย่อยออกได้ ดังนี้

ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2563

6.1 ใบเสมาเสาทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่าปลายสอบเข้าหากันเป็นทรงป้านหาฐานสลักตกแต่งเป็นรูปบัว

6.2 ใบเสมาเสาทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า ส่วนล่างเหนือฐานโค้งเว้า ด้านบนผายออก ปลายสอบเข้าหากันเป็นทรงป้านหา

7. ใบเสมาประเภทเสาทรงแปดเหลี่ยม เป็นใบเสมาประเภทเสาทรงแปดเหลี่ยม ปลายสอบเข้าหากันเป็นยอดแหลม สามารถแบ่งย่อยออกได้ดังนี้

7.1 ใบเสมาเสาทรงแปดเหลี่ยม ปลายสอบเข้าหากันเป็นยอดแหลม

7.2 ใบเสมาเสาทรงแปดเหลี่ยม ฐานสองชั้น ปลายสอบเข้าหากันเป็นยอดแหลม

6. ใบเสมาประเภทมีภาพสลักเล่าเรื่อง เป็นใบเสมาประเภทมีภาพสลักเล่าเรื่องตรงกลางแผ่น รวมทั้งมีการตกแต่งที่ขอบและฐาน สามารถแบ่งย่อยออกได้ดังนี้

6.1 ใบเสมาที่มีภาพสลักเล่าเรื่องเกี่ยวกับชาดก

6.2 ใบเสมาที่มีภาพสลักเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ

6.3 ใบเสมาที่มีภาพสลักเล่าเรื่องนอกเหนือจากเรื่องเกี่ยวกับชาดกและพุทธประวัติ

6.4 ใบเสมาที่ไม่สามารถตีความได้ว่าเป็นเรื่องราวใด เนื่องจากองค์ประกอบของภาพไม่ชัดเจน และบางแผ่นพบว่าเป็นการโคลนภาพซึ่งยังไม่เสร็จสมบูรณ์ (ไชยยศ วันอุทา, 2537)

นอกจากนี้ในหนังสือเรื่อง ร้อยภาพเล่าเรื่องเมืองกาฬสินธุ์ ของ สุขานาถ สิงหาปัด และคณะ ได้กล่าวว่ายังได้พบใบเสมากระจายอยู่ทั่วไปตามบริเวณต่าง ๆ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ดังนี้

1. ใบเสมาภูค่าว วัดพุทธนิมิต บ้านโสกทราย อำเภอสหัสขันธ์ พบเมื่อ พ.ศ. 2505

2. ใบเสมาหินบ้านโนนศิลา บ้านโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ มีลักษณะเป็นใบเสมาหินแผ่นเรียบจำนวน 6 หลัก

3. ใบเสมาบ้านหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ เป็นใบเสมาประเภทมีภาพสลักเล่าเรื่อง และประเภทลักษณะเป็นแท่งหินสี่เหลี่ยมยอดกลมแหลม

4. ใบเสมาบ้านนางงาม ตำบลบ่อแก้ว อำเภอเขาวง เป็นใบเสมาประเภทแผ่นเรียบ

5. ใบเสมาบ้านสังคมพัฒนา ตำบลหลักเหลี่ยม อำเภอนามน

6. ไบเสมาวัดบ้านทรัพย์ ตำบลคันโท เป็นไบเสมาหินประเภทแผ่นเรียบมียอดแหลม

7. ไบเสมาวัดบ้านท่ากลาง ตำบลเจ้าท่า อำเภอกมลาไสย เป็นไบเสมาประเภท ภาพสลักเล่าเรื่อง แรกเริ่มพบที่หน้าข้างวัดบ้านท่ากลางในลักษณะจมอยู่ในแม่น้ำชีมาเป็นเวลานานจนมีตะไคร่น้ำจับ เวลานั้นลตไบเสมาจะจมอยู่ในน้ำไม่ลึกนัก ชาวบ้านจึงได้ช่วยกันนำไบเสมาขึ้นมาไว้ที่ วัดบ้านท่ากลาง แล้วสร้างมณฑปครอบไว้ ด้วยเชื่อว่าเป็นศิลาศักดิ์สิทธิ์ประจำทำน้ำแห่งนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “ปู่เจ้าท่า” ต่อมาจึงตั้งนามตำบลว่า ตำบลเจ้าท่าในเวลาต่อมา

8. ไบเสมาวัดบ้านนาบง ตำบลหนองหิน อำเภอนองศรี (สุชานาถ สิงหาปัด, 2560 : 78) ไบเสมาเมืองกาฬสินธุ์ เป็นศิลปกรรมแบบทวารวดี ไบเสมาหินทรายสีแดง ที่มีทั้งเป็นแท่งหินกลม เหลี่ยมและแผ่นศิลา ทั้งแบบแผ่นหินทรายเกลี้ยง แผ่นหินทรายสลักลวดลาย และมีจารึกตัวอักษรโบราณ ที่พบส่วนใหญ่ไม่มีลวดลาย ส่วนแผ่นที่มีลวดลายมักเป็นเสมารูปกลีบบัว จำหลักเป็นลายสลับแบบทวารวดี ภาพสำคัญคือภาพจำหลักเรื่องราวพุทธประวัติ และมหานิบาติชาดกที่งดงามมาก ทำให้ทราบถึงคติความเชื่อความนิยม รวมถึงการแต่งกายและสถาปัตยกรรมเครื่องไม้ในสมัยนั้น เมืองฟ้าแดดสงยางจึงนับเป็นแหล่งเสมาหินใหญ่และสำคัญที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากจะมีประวัตินาศาสตร์ ตำนานเล่าขาน ถึงตำนานนางฟ้าหยาด และพระธาตุยาคู สถานศักดิ์สิทธิ์ คูบ้านคูเมืองของชาวกาฬสินธุ์ แล้ว ยังมีประติมากรรมที่พบในสมัยทวารวดี ได้แก่ พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ พระธรรมจักรปูนปั้น รูปสลักนูนต่ำ และรูปปั้นดินเผา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ยังเป็นแหล่งค้นพบไบเสมาที่มีอยู่จำนวนมากที่สุดในประเทศไทยอีกด้วย

คุณค่าความสำคัญของไบเสมา เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

ไบเสมาเป็นผลงานการสร้างสรรค์จากปัญญามนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้และพัฒนาออกมาเป็นงานศิลปะถาวรเป็นพุทธบูชา เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสมองและภูมิปัญญา การบริโภคอาหารเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางร่างกายเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นคงไม่เพียงพอสำหรับมนุษย์ เพราะมนุษย์นั้นยังต้องการอาหารทางใจ เหตุนี้จึงทำให้มนุษย์สร้างสรรค์งานศิลปะได้หลายแขนง เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจของตนและผู้อื่น ไบเสมาที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นอีกแขนงหนึ่งจากศิลปะหลาย ๆ แขนง ศิลปะเหล่านี้จึงมีส่วนช่วยเติมเต็มด้านจิตใจให้แก่ผู้พบเห็น ให้มีโอกาสสัมผัสสรสารมณโหลหลายที่สร้างสรรค์จำลองมา

ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2563

จากชีวิตจริงหรือจินตนาการ ถึงแม้จะมีการตัดต่อแต่งเติมมากบ้างน้อยบ้างก็ก่อให้เกิดคุณค่าและความสำคัญของผู้พบเห็นในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นคุณค่าและความสำคัญภายในพระพุทธศาสนา คุณค่าความสำคัญที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจที่ส่งผ่านออกมาจากศรัทธาก่อให้เกิดเอกภาพของ ความงาม ความจริง ความดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือธรรม ๆ เป็นคำที่มีความหมายกว้าง นอกจากหมายถึงความจริงและความดีแล้วยังรวมถึงความงามด้วย เมื่อพูดถึงความดีเราจะพูดถึงความงามด้วย คือความดีงามซึ่งให้ความรู้สึกที่สอดคล้องประสานกลมกลืนกับธรรม อันหมายถึง ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่ดำเนินไปด้วยดีถูกต้องตามหลักกฎเกณฑ์ของมันประสานกลมกลืนตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย การที่สิ่งทั้งหลายมีความเป็นไปอย่างมีระเบียบที่เรียกว่า ธรรม ความเป็นไปอย่างมีระเบียบคือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยมีคุณค่าความงามอยู่ในตัวของมันตามสภาวะวิสัย (พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2530 : 90 - 92)

คุณค่าของโบเสมาของเมืองฟ้าแดดสงยาง ทำให้เกิดความรู้สึกดีมีค่าประทับใจในสุนทียภาพของโบเสมา เกิดเป็นความงดงามของสิ่งต่าง ๆ ช่วงจรจรโลงความรู้สึกและจิตใจของผู้พบเห็นโบเสมาและสิ่งที่อยู่รอบ ๆ โบเสมาก่อเกิดคุณค่าความสำคัญหลัก ๆ 4 ด้าน คือ

1. ด้านความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่จะมีตัวตนหรือไม่มีก็ตามว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้ (ประสาธ อิศรปริดา และคณะ, 2518 : 5) ส่วนในพระพุทธศาสนาสอนให้ผู้นับถือทั้งหลายใช้เหตุผลในความเชื่อความเลื่อมใส ดังที่เบญจมาศ พลอินทร์ ได้อธิบายถึงความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาว่า เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ความเคารพพระศาสดา ประกอบกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ร่วมกัน จะทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาจบันดาลสิ่งดีสิ่งชั่วให้เกิดขึ้นแก่ตนได้ ความเลื่อมใสในพระพุทธรูปว่ามีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ เชื่อถือความศักดิ์สิทธิ์ของคาถา อันเป็นภาษาบาลีว่า มีอำนาจเรียกว่า เวทมนต์คาถา คำสอนต่าง ๆ ถือว่าเป็นมงคลและสามารถขับไล่ภูตผีปีศาจได้ (เบญจมาศ พลอินทร์, 2524 : 15) พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัดหนึ่ง ๆ จะมีการทำบุญได้เพียงครั้งเดียว การที่จะมีโบเสมาที่แสดงอาณาเขตของอุโบสถผู้สร้างจะต้องมีแรงศรัทธาอย่างมาก และเห็นว่ามีบุญมากทีเดียว การแกะสลักภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธเจ้าหรือชาดกไว้บนโบเสมานี้ อาจมีความเชื่อที่มุ่ง

หมายให้ความรู้เพื่อเป็นสื่อในการบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ดึงดูดความสนใจ ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน กระตุ้นให้เกิดความเชื่อความศรัทธาให้พุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงเอาไว้ในเนื้อหาของภาพ ช่วยสืบทอด เผยแผ่ และเชิดชูพระพุทธศาสนา ระลึกถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ทำให้เกิดภาพสลักบนใบเสมาที่มีความโดดเด่น มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้น และในปัจจุบันความเชื่อของใบเสมาที่มีต่อชุมชนชาวพุทธ

2. ด้านคติธรรม

ใบเสมาได้สะท้อนคุณค่าความสำคัญผ่านวัฒนธรรมทางความคิดด้านพุทธศิลป์ในใบเสมา ซึ่งสามารถตีความเข้ากับหลักคติธรรม ซึ่งเป็นหลักที่สำคัญสำหรับสังคมจะดีหรือเลวก็ขึ้นอยู่กับสังคมว่าจะมีจิตใจที่ร่วมกันรับผิดชอบกับสังคมที่ตนอาศัยอยู่หรือไม่ คติธรรมต้องเริ่มที่ตัวบุคคลก่อน โดยมีการปรับตนเองให้ควบคุมความรู้สึกอารมณ์ปรารถนาของตนเองให้ได้ ให้เกิดความสมดุล ปราศจากความอยากอารมณ์โกรธตื่นเต้นหรือดีใจ สามารถเผชิญกับทุกสถานการณ์อย่างกล้าหาญ ความดีและความชั่วไม่มีเกณฑ์ตายตัว จึงไม่กำหนดกฎเกณฑ์ที่ตายตัวสำหรับเรื่องนี้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าความดีและความชั่วมีอยู่ด้วยกันในตัวมนุษย์ทุกคน ความดีและความชั่วนี้สามารถเป็นแรงผลักดันให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นไปได้อย่างอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อเป้าหมายคือการพัฒนาและสร้างสรรค์ให้บุคคลรู้จักการเสียสละให้กับสังคม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับสังคมที่แต่ละคนดำรงอยู่ผ่านคติธรรมซึ่งคุณค่าคติธรรมของใบเสมา เมืองฟ้าแดดสงยาง จะเห็นคติธรรมในทางพระพุทธศาสนาหลายประการที่เป็นเครื่องมืออบรมบ่มนิสัยให้พุทธบริษัทนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้ตนได้พบกับความสุข เป็นผลที่เกิดจากคุณค่าของใบเสมาที่ได้จากการตีความภาพสลักและอักษรที่จารึกบนใบเสมา ซึ่งผู้เขียนขอสรุปไว้ในบทความนี้ 2 ประการ คือ หลักพุทธปรัชญา และ หลักพุทธจริยธรรม

3. ด้านศิลปกรรม

ศิลปกรรมบนใบเสมาเป็นการแกะสลักที่นำมาสร้างให้เหมือนกับสิ่งมีชีวิตขึ้นมาสร้างพุทธศิลป์อันวิจิตรให้ผู้ที่สักการบูชาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความปีติยินดีที่จะยึดถือหลักธรรมของพระพุทธองค์เป็นหลักการปฏิบัติและดำเนินชีวิตได้อย่างงดงาม ซึ่งศิลปกรรมที่ประกอบด้วยข้อมูลด้านจารึกอักษรหลังปลลวะ อักษรขอมโบราณที่ปรากฏบนใบเสมา แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมทางสังคม ในยุคสมัยนั้นที่มีความคาดหวังต่อชนชั้นสามัญที่ร่วมกิจกรรมการบุญถึงผลตอบแทนที่จะได้รับ

กลับคืนมา ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปของความไว้วางใจความเชื่อมั่นหรือความจงรักภักดีและสิ่งที่ใช้ทำบุญก็มีนัยที่ส่งผลกระทบให้กับผู้รับเชื่อมโยงผ่านวัตถุประสงค์ของสถานที่ หรือปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ที่เป็นงานศิลปกรรมอย่าง พระพุทธรูป พระพิมพ์เสมา ธรรมจักร สถูป เจดีย์ที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ศรัทธา (ผู้ทำบุญ) กับผู้รับหรือผู้เข้ามาร่วมพิธีกรรมการบุญเป็นการแลกเปลี่ยนทางสังคม ด้วยความพึงพอใจทั้งสองฝ่าย มีศรัทธาเป็นปัจจัยประกอบสำคัญหวังผลในด้านรูปธรรมทางวัตถุและนามธรรมทางด้านจิตวิญญาณ (ปรีชาวุฒิ อภิระตัง, 2560 : 381)

ใบเสมาได้แสดงคุณค่าทางด้านศิลปกรรมเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผลงานทางภูมิปัญญาเชิงช่างชั้นสูงทั้งในการแกะสลักภาพสื่อความหมายและวัฒนธรรมทางภาษาที่ถ่ายทอดอักษรบ่งบอกถึงยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของชาติได้ เป็นสังคมที่รุ่งเรืองทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ รสนิยมที่ถ่ายทอดมาจากความเชื่อ ความศรัทธาพระพุทธศาสนาและใช้เป็นหลักในการกำหนดขอบเขตของสงฆ์ ทั้งนี้เพราะใบเสมาที่พบส่วนใหญ่เป็นของที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีและลพบุรี แต่ในขณะเดียวกันก็มีความเห็นแย้งในเรื่องของการใช้เสมาเป็นหลักในการกำหนดเขตของสงฆ์ว่าเป็นเพียงหน้าที่ประการหนึ่งเท่านั้น จากผลการศึกษาของพิริยะ ไกรฤกษ์ ยังได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะการปักและหน้าที่ของใบเสมาหินที่พบว่ามี 3 ลักษณะ คือ

1. เป็นการแสดงเขตบริเวณศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนา ซึ่งได้แก่

- สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ล้อมรอบพระอุโบสถอันเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งสมัยแรก ๆ เป็นเพียงเนินดิน ที่อาจจะก่อตั้งอาคารไม้ขึ้นและต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ขึ้นมาจึงมีการก่อตั้งอาคารฐานอิฐขึ้น ดังที่พบเห็นในเมืองฟ้าแดดสงยาง

- สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ล้อมรอบบริเวณที่เป็นสถูปเจดีย์ที่เคราพบูชา ซึ่งอาจจะเป็นเนินดิน หรือที่มีสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมก็ได้

- สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นปักอยู่บนกลางเนินดิน หรือปักทั่ว ๆ ไปในเขตเนินดิน เป็นต้น

- ลักษณะการปักเสมาแสดงเขตศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นลักษณะทั่วไป เพราะมีพบในบริเวณอื่นนอกเหนือไปจากดินแดนอีสาน โดยเฉพาะการปักเสมาเป็นเขตโบสถ์นั้นได้ปฏิบัติกันในทุกวัดจนปัจจุบัน

2. เป็นการสร้างขึ้นเพื่อการกุศลแล้วนำไปปักไว้ในเขตศักดิ์สิทธิ์ โดยเหตุนี้จึงพบใบเสมาเป็นจำนวนมากในบริเวณเดียวกัน บางแห่งปักเรียงรายกันไป บางแห่งปักเรียงกันเป็นกลุ่มใบเสมาที่มีภาพสลักเป็นพระสถูปกัณฑ์ เป็นภาพชาดกและพุทธประวัติกัณฑ์ เป็นสิ่งที่มีผู้สร้างอุทิศแก่พุทธศาสนาทั้งสิ้น เป็นทำนองเดียวกันกับการสร้างพระเจดีย์และการสร้างภาพชาดกหรือพระบาลในสมัยหลังลงมาสำหรับการสร้างเสมาในทำนองนี้อาจพัวพันไปถึงความเชื่อเรื่องโชคลางสะเดาะเคราะห์ของส่วนบุคคล และการสร้างกุศลให้แก่ผู้ตายด้วย เช่น ในท้องถิ่นบางแห่งในเขตจังหวัดลำปาง มีการสร้างพระพุทธรูปถวายวัดแทนการบวชพระของครอบครัวที่ไม่มีลูกชายหรือหลายชายที่จะบวช เป็นต้น

3. เสมาหินบางหลักมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะเป็นหลักเขตมีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สมบูรณ์ในตัวเอง บางแห่งปักรวมเป็นกลุ่ม บางแห่งปักเป็นแท่งเดี่ยว ใบเสมาดังกล่าวนี้ทำหน้าที่เช่นเดียวกับพระสถูปเจดีย์หรือพระพุทธรูป เทวรูป เพื่อให้ผู้คนกราบไหว้บูชา 5

4. ด้านประเพณีวัฒนธรรม

ใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยาง ยังสะท้อนศิลปวัฒนธรรมประเพณีพระพุทธศาสนาผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นมรดกตกทอดให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา สร้างพุทธศิลป์อันวิจิตรให้ผู้ที่สักการบูชาเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ที่มากไปกว่านั้นใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยางยังความเป็นคุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรมที่ของหัตถ์กาฬสินธุ์ได้เป็นอย่างดี

สรุป

ใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยางได้นำแนวคิดทางนามธรรมสู่การแสดงออกทางคุณค่าความสำคัญเกิดพลังคุณค่าทางศิลปะที่สอดคล้องกับกระบวนการทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่าความสำคัญอย่างยิ่ง ที่สร้างขึ้นตามอุดมคติประสานสอดคล้องกับรูปลักษณ์ที่สัมฤทธิ์ผล อันสมบูรณ์ผสานแนวคิดที่เป็นจริงกับอุดมคติเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความคิดทวนแหวนในใบเสมา ที่เป็นนี้ก็เพราะว่าการสร้างใบเสมานั้นได้แฝงแก่นพระพุทธศาสนาไว้ข้าง อีกทั้งเป็นการประสานกับระหว่าง ความสัมพันธ์แนวคิดและฝีมือที่สมบูรณ์ของช่าง เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของช่าง นำเอาคุณค่าความสำคัญของสิ่งที่ได้พบเห็นมาแสดงไว้ในวัตถุที่สร้างขึ้น จึงเห็นได้ว่าใบเสมาที่มีคุณค่าสมบูรณ์เมื่อมองดูจะเห็นถึงความคมชัดงดงามของศิลปะในการสร้างอย่างละมุนละไม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากรหน่วยศิลปากรที่ 7. (2500). รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถาน
เมืองฟ้าแดดสงยาง บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
พ.ศ. 2500 – 2511.
- เบญจมาศ พลอินทร์. (2524). วรรณคดีชนบประเพณีและศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
ภาพพิมพ์.
- ประสาธ อิศรปริดา และคณะ. (2518). ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- ประอร ศิลาพันธ์. (2536). ภาชนะดินเผาในแหล่งโบราณคดีลุ่มแม่น้ำชี : กรณีศึกษาภาชนะ
ดินเผาที่ได้จากการขุดค้นเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีชาวุฒิ อภิระตัง. (2560). พุทธศาสนากับระบบกษัตริย์ในวัฒนธรรมทวารวดีอีสาน :
วิเคราะห์จากงานศิลปกรรม. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 9(1),
365-386.
- ผาสุก อินทรารุช. (2537). วัฒนธรรมทวารวดีในภาคอีสาน วิเคราะห์หลักฐานจากแหล่ง
โบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยาง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.
(พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพมหานคร : ผลิตivism.
- พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). ความงามในทัศนะทางพุทธศาสนา. ปาจารย์สาร,
14(1).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2530). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูณี พันทวี. (2530). ครูศิลปะ. มหาสารคาม : เพื่ออักษรการพิมพ์.
- สุชานาด สิงหาปัด. (2560). ร้อยภาพเล่าเรื่องเมืองกาฬสินธุ์. มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ :
ศิริภัณฑ์.